

УДК 342.56:343.2/7

Г.В. Федотова,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник

ВРЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ У СУЧАСНОМУ ПРАВОВОМУ ПОЛІ

Розглянуто основні підходи запровадження інституту кримінального проступку в законодавство України. Проаналізовано низку переваг щодо створення цілісного нормативно-правового акта, яким буде урегульовано поняття, загальні засади та кваліфікуючі ознаки кримінальних проступків.

Ключові слова: злочин, кримінальний проступок, адміністративне правопорушення, інститут кримінальних проступків.

В статье рассмотрены основные подходы внедрения института уголовного проступка в законодательство Украины. Проанализирован ряд приоритетов создания целостного нормативно-правового акта, которым будет урегулировано определение, общие положения и квалифицирующие признаки уголовных проступков.

Ключевые слова: преступление, уголовный проступок, административное нарушение, институт уголовных проступков.

Paper describes main approaches of the implementation of the institute of criminal offense in the Ukrainian legislation. A number of priorities for the establishment of a holistic normative-legal act are analyzed, which will be settled by the definition, general dispositions and aggravating circumstances of criminal offenses are analyzed.

Keywords: crime, criminal offense, administrative violation, an institution of criminal offense.

Після ухвалення Кримінального-процесуального кодексу України (далі – КПК України) від 13 квітня 2012 року [1] з метою гуманізації законодавства України про кримінальну відповідальність введено новий інститут – інститут кримінального проступку. Натомість ґрунтового матеріально-правового змісту та основних характеристик цього явища на сьогодні не визначено.

Актуальність дослідження полягає в необхідності нормативно-правового забезпечення інституту кримінального проступку.

Науковцями широко обговорювались загальні питання запровадження кримінального проступку. Вчені О.А. Банчук, О.З. Гладун, В.К. Грищук, І.П. Голосніченко, Н.О. Гуророва, О.О. Кашкаров, І.Б. Коліушко, О.Д. Кос, В.Г. Лукашевич, В.Т. Малярєнко, Л.Г. Матвєєва, А.А. Музика, В.О. Навроцький, А.С. Політова, М.А. Самбор, М.І. Хавронюк, П.Л. Фріс у своїх працях розкривали категорії розмежування понять “кримінальний проступок” і “злочин”, “правопорушення” і “проступок”, розглядали основні підходи до формування інституту кримінальних проступків, приділяли увагу питанням визначення юридичної природи кримінального проступку та інше, але не вирішеним залишається питання правового закріплення зазначеного інституту.

Метою статті є дослідження питань нормотворчості інституту “кримінального проступку”, ознак та критеріїв відмежування кримінального проступку від злочину.

Єдиним нормативно-правовим орієнтиром у вирішенні цього питання в сучасному правовому полі є Концепція реформування кримінальної юстиції України, затверджена Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008 [2] (далі – Концепція), згідно з якою до категорії кримінальних проступків мають бути віднесені: а) окремі діяння, що за чинним Кримінальним кодексом України [3] (далі – КК України) відносяться до злочинів невеликої тяжкості, які відповідно до політики гуманізації кримінального законодавства будуть визнані законодавцем такими, що не мають значного ступеня суспільної небезпеки; б) передбачені чинним Кодексом України про адміністративні правопорушення [4] (далі – КУпАП) діяння, які мають судову юрисдикцію і не є управлінськими (адміністративними) за своєю суттю. Таким чином, формуючи групу кримінальних проступків, необхідно об'єднати діяння двох видів, які належать до злочинів та містяться серед норм КК України, та правопорушення, передбачені КУпАП. Далі постає питання щодо обрання місця так званої “постійної дислокації” зазначених норм.

У Верховній Раді України як варіанти запровадження інституту кримінальних проступків розглядалися такі законопроекти.

“Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків” № 10126 від 28.02.2012 [5].

Згідно із зазначеним законопроектом, кримінальний проступок – це діяння, за яке передбачено покарання у вигляді громадських робіт, або інше, більш м'яке покарання за винятком основного покарання у вигляді штрафу у розмірі трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Основним покаранням за кримінальний проступок буде штраф, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, а також громадські роботи, які, на думку авторів законопроекту, можуть бути віднесені як до категорії основних покарань, так і до розряду додаткових. Законопроектом також передбачено поняття **“незавершений кримінальний проступок”**, який можна визначити як підготовку до кримінального проступку або **замах на кримінальний проступок**. Такий кримінальний проступок не передбачає кримінальну відповідальність, особа, яка вчинила кримінальний проступок, не буде мати судимості. У разі прийняття зазначеного законопроекту в оновленому КК України з'являться 83 склади кримінальних проступків. До них будуть віднесені такі, як порушення авторських прав, розтрата чужого майна, насильство в сім'ї тощо. До розряду кримінальних проступків законодавці пропонують віднести і керування транспортними засобами в стані алкогольного, наркотичного або іншого сп'яніння.

“Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо запровадження інституту кримінальних проступків” № 3438 від 17.10.2013 [6].

Цим законопроектом запропоновано внести зміни до КК України щодо доповнення поняття “кримінальний проступок”, яким визнаються дії, за які передбачено покарання у вигляді арешту на термін не більше шести місяців або обмеження волі на термін до двох років. Всього до провини можуть віднести 30 статей КК України, зокрема, ст. 125 (“умисне легке тілесне ушкодження”), ч. 1 ст. 185 (“крадіжка”), ч. 1 ст. 186 (“грабіж”) і ч. 1 ст. 309 (“незаконне виробництво, придбання, зберігання наркотичних засобів без мети збуту”). Покарання за вчинення кримінального проступку передбачаються у вигляді штрафу, громадських робіт на термін від 20 до 200 годин, виправних робіт на строк від двох місяців до двох років, заборони займати певну посаду на строк від шести місяців до трьох років, а також обмеження свободи. При цьому особи, які вчинили

кримінальний проступок, не вважатимуться судимими, а осіб, які вчинили таке правопорушення вперше і розкаялися, пропонується звільнити від відповідальності.

Запропоновані законопроекти є слухними та актуальними для вдосконалення сфери кримінально-правової доктрини, однак і надалі дискусійними залишаються питання щодо визначення юридичної природи кримінального проступку, вирішення питання щодо критеріїв, за якими слід розмежовувати злочини, кримінальні проступки та адміністративні правопорушення тощо.

У разі запровадження інституту кримінального проступку на базі КК України суттєвих змін та доповнень потребують основні засади кримінального законодавства. На думку А.А. Музики [7], це призведе не до розвантаження кримінального законодавства, а до суттєвого завантаження шляхом “перетягування” норм про адміністративну відповідальність за певні правопорушення у КК України, тобто перетворення адміністративних деліктів у кримінальні проступки.

Впровадження у кримінальний кодекс інституту кримінальних проступків матиме наслідки не лише у правотворчій і правозастосовній сферах, а й істотно розширить межі наук кримінального права, кримінології, криміналістики та кримінально-виконавчого права. Як зазначає О. П. Рябчинська, “розширення предмета регулювання кримінального права за рахунок включення до нього суспільних відносин з приводу вчинення проступків, розширення кола методів кримінального права за рахунок накладення стягнення за проступки (провини), а у зв’язку із цим і переосмислення змісту кримінально-правових відносин (через корективи суб’єктного складу цих відносин), функцій кримінального права і як галузі права, і як галузі законодавства внесе плутанину і дисбаланс у зв’язки та відносини в структурі елементів кримінального права як складного системного об’єкта, в якому зміни в одному з елементів системи тягнуть зміни інших його елементів” [8, с. 214]. Мається на увазі термін “злочинність”, адже він не охоплює сукупність вчинених кримінальних проступків. Тому для позначення всього масиву кримінальних правопорушень слід сформулювати більш широкий (узагальнюючий) термін, одним із варіантів якого може бути запропоновано “протиправність”. Протиправність – це невідповідність правовим нормам, закону, порушення їх; незаконність [9]. Німецький юрист-нормативіст К. Біндінг стверджував, що кримінальний закон не формулює своїх заборон, а встановлює лише санкцію за порушення тих норм, які передбачені в інших нормативних актах. Саме в цьому, на його думку, й виявляється сутність протиправності [10]. “Протиправність у кримінальному праві” точніше було б поділяти на “загальну” і “спеціальну”. “Загальна кримінальна протиправність” – це типова ситуація, коли суспільно небезпечне діяння, передбачене відповідною нормою кримінального права, що входить до змісту кримінального закону, і його вчинення порушує її (норми) заборони чи приписи. При цьому, з точки зору кримінальної відповідальності, немає суттєвого значення – порушуються чи ні (як правило, порушуються) норми інших галузей права, оскільки вони безпосередньо не впливають на сутність кримінально-правової норми, яка існує як відносно самостійне нормативно-правове утворення, хоча, безумовно, перебуває з ними у тісному зв’язку і взаємозалежності. “Спеціальну протиправність” маємо у випадках, коли до змісту норм кримінального права законодавець включає норми інших галузей права (цивільного, адміністративного, екологічного та ін.) і порушення яких визнається необхідною (обов’язковою) умовою кримінальної відповідальності. У таких випадках йдеться про бланкетні диспозиції закону про кримінальну відповідальність, яких у чинному КК більшість. Тут, дійсно, маємо (за термінологією

В. Кудрявцева) “змішану протиправність”, за якої кримінально-правова норма визначається як кримінальний закон (і перш за все – саме ним), так і окремими нормами інших галузей права. Однак останні не “стоять осторонь” чи “відокремлено” від норми кримінального права, а навпаки, належать до її змісту і виступають як обов’язкові її структурні елементи, виконуючи при цьому “субсидіарну” і “конкретизуючу” функції. Бланкетні кримінально-правові норми завжди “використовують” норми інших галузей права у власних цілях – для забезпечення кримінально-правового регулювання, асимілюють їх, підпорядковують собі як допоміжні, перетворюють їх на “власні елементи” для виконання завдань кримінального права [11, с. 235–247; 12, с. 47–55].

Наукового осмислення також вимагають детермінація кримінальних проступків, особливості кримінологічної характеристики осіб, які їх вчиняють, і вироблення на цій основі обґрунтованих заходів протидії новому виду кримінальних правопорушень. Зазначені питання є актуальними для науки кримінології та потребують сучасного наукового опрацювання, яке повинно відбуватися паралельно з врегулюванням питання нормативно-правового забезпечення інституту кримінального проступку.

Аналізуючи терміни “злочин”, “кримінальний проступок”, “правопорушення” проводячи співвідношення індивідуальних ознак притаманних зазначеним явищам, слід виділити вагомі аргументи щодо неможливості розташування групи кримінальних проступків на базі КК України, а саме.

Основною матеріальною ознакою злочину є його вираження у суспільно небезпечному діянні. Кримінальним проступкам суспільна небезпека не притаманна, натомість ці діяння є суспільно-шкідливими, а не суспільно-небезпечними.

Другою обов’язковою ознакою злочину є кримінальна протиправність злочину. Суспільно небезпечне діяння визнається злочином лише за умови, що воно передбачене кримінальним законом (*nullum crimen sine lege*). Таким чином діяння, які не належать до злочинів, не повинні передбачатися кримінальним законом та міститися в нормах КК України.

Наступною ознакою слід розглядати караність діяння. Лише за скоєння злочину в законодавстві передбачено покарання, за інші види правопорушень – стягнення. Згідно з розглянутими законопроектами [5; 6] за вчинення кримінальних проступків передбачається застосування стягнення, а набрання законної сили обвинувальним вироком щодо кримінального проступку не тягне за собою визнання засудженої особи такою, що має судимість.

Шлях розміщення проступків у чинному КК України не може бути визнаний оптимальним, оскільки вимагає суттєвої і не виправданої ревізії КК України, це створить плутанину в структурі його норм та інститутів, призведе до не виправданої криміналізації значного масиву діянь, що негативно відіб’ється на криміногенній ситуації в суспільстві і штучно збільшить статистичні показники.

Крім того, у розділі X (Прикінцеві положення) КПК України наголошується, що положення, які стосуються кримінального провадження щодо кримінальних проступків, уводяться в дію одночасно з набранням чинності *законом України про кримінальні проступки* [1].

У пункті 7 частини 1 статті 3 КПК України законом України про кримінальну відповідальність визначено законодавчі акти України, які встановлюють кримінальну відповідальність (КК України та закон України про кримінальні проступки) [1].

Цілком аргументовано нормами КПК України в ч. 2 ст. 217 КПК України встановлено заборону об’єднання в одне провадження матеріалів досудових

розслідувань щодо кримінального проступку та злочину, оскільки досудове розслідування кримінальних проступків повинно здійснюватися у формі дізнання, а злочинів – у формі досудового слідства (ст. 215 КПК України). Різні види діянь мають різний процес провадження, ступінь складності у процесі доказування та розслідування зазначених складів злочину [1].

Окремий варіант розміщення інституту кримінальних проступків пропонують науковці з кримінальних кафедр провідних юридичних вузів України шляхом створення нової книги “Про адміністративні проступки, що розглядаються судами”, до якої могли б входити норми, що зараз передбачають відповідальність у КУпАП за правопорушення, вчинені фізичними особами, та окремі злочини невеликої і навіть деякі зі злочинів середньої тяжкості, відповідальність за які нині встановлено в КК України [13].

Натомість складовою частиною адміністративного права є адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право). Переважна більшість норм, які містяться у КУпАП, є нормами кримінально-правового характеру і запозичені з кримінального права, вони містять непритаманні адміністративній відповідальності стягнення, які носять репресивний характер, а саме: адміністративний арешт, виправні та громадські роботи, а також конфіскація майна. На думку І.П. Голосніченка, норми такого характеру не є адміністративними, оскільки відносять, що охороняються названими вище нормами, не мають жодного стосунку до державного управління або місцевого самоврядування. Але це й не злочини, оскільки вони не несуть в собі великої суспільної небезпеки [14, С. 176].

Таким чином, на нашу думку, перспективним напрямом у реформуванні системи кримінальної юстиції стане запровадження інституту кримінального проступку шляхом декриміналізації значної кількості злочинів та вилучення з адміністративно-деліктного законодавства норм кримінально-правового характеру і об'єднання зазначених діянь на базі окремого нормативно-правового документу про кримінальні проступки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013. – № 9–10, 11–12, 13. – Ст. 88.
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року “Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів” : Указ Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008.
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1984. – додаток до № 51. – Ст. 1122
5. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків : Законопроект від 28.02.2012 № 10126.
6. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо запровадження інституту кримінальних проступків : Законопроект від 17.10.2013 № 3438.
7. *Музика А.А.* Кримінальний проступок – нова правова реалія / А.А. Музика // Юридичний вісник України. – 2012. – 10 липня. – № 27 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.yuricom.com/ua/analytical_information/?id=11843.
8. *Рябчинська О.П.* Теоретичні та практичні питання встановлення адекватних заходів державного примусу за кримінальні проступки / О.П. Рябчинська // Держава та регіони : науково-виробничий журнал. Серія : Право. – 2012. – № 2. – С. 211–217.
9. Тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uktdic.appspot.com>.
10. Binding .Normen und ihre ubertrettung. Ersten Band. – Leipzig, 1922 С. 160–162.

11. *Гаухман Л.Д.* Кваліфікація преступлений : закон, теорія, практика. / Л.Д. Гаухман. – М., 2003. – 448 с.

12. *Панов М.І.* Кваліфікація злочинів при бланкетній диспозиції закону про кримінальну відповідальність / М.І. Панов, Н.Д. Квасневська // Право України. – 2010. – № 10. – С. 47–55.

13. *Піддубецький І.* Проблеми впровадження інституту кримінального проступку у законодавстві України / І. Піддубецький // Науковий блог НаУ “Острозька Академія” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://naub.oa.edu.ua/2013/problemu-vprovadzhennya-institutu-kryminalnoho-prostupku-u-zakonodavstvi-ukrajiny>.

14. *Голосніченко І.П.* Адміністративне законодавство – нові підходи до кодифікації / І.П. Голосніченко // Вісник Луганськ. держ. ун-ту внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Спеціальний випуск : у двох частинах. – 2008. – № 6. – Ч. 1 – С. 176.

Отримано 20.03.2014